

NASELITEV GORENJSKE V RANEM SREDNJEM VEKU

MILKO KOS

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Namen te razprave je pokazati kje in kako se je na Gorenjskem, na ozemlju od Kranja navzgor, širila starejša slovenska naseljenost. Pod to razumem razdobje še z vključenim 11. stoletjem. Prav do tega časa segajo najdbe, ki jih arheolog šteje še v zgodnesrednjeveške. Zgodovinarju so podatki o njih pomemben vir in opora za njegova izvajanja. Po svoji strani je pa zgodovinar zgodnesrednjeveške kolonizacije na visokem Gorenjskem v srečnem položaju, da so mu za 11. stoletje na razpolago pisani viri, kakršnih za ta čas in v taki množini nima skoraj nikjer na Slovenskem.

Skušajmo si najprej očrtati obseg starejšega slovenskega naselitvenega območja na Gorenjskem, na ozemlju od Kranja navzgor. Na severozahodu se je začelo nekako pod današnjimi Jesenicami, se odtod v jugovzhodni smeri tesno držalo podnožja visokih planin, vse do pod današnji Tržič. Krajevna imena kot Sava pri Jesenicah in Bistrica pri Tržiču so nazivi po tekočih vodah; take naletimo na Slovenskem mnogokrat tam, kjer reka vstopa v območje večjega v starejši dobi koloniziranega in za kulturo tal pridobljenega ozemlja. Dolina Bistrice, ki pri teka od Tržiča, je staro naselitveno območje, ki ga na vzhodno stran obmejuje in deli od ostalega gorenjskega obsežen gozdnati kompleks, katerega del je znan pod imenom Uden boršt. Na zahodno stran so podnožja velikih gozdov in gozdnatih planot, Jelovce, Pokljuke in Mežaklje, v glavnem tudi meje starejšega, kolikor toliko strnjene slovenskega naselitvenega območja. Manj izrazita je meja starejše slovenske naseljenosti v južnem obrobju blejsko-radovljiške pokrajine. Po času je tukaj kolonizacija deloma kasnejša. Osojni in gozdnati položaji so bili za naseljevanje manj vabljivi kot prisojni in odprti svet pod Karavankami. V gozdnati svet, ki se na desni strani Save razteza od sotočja obeh Sav pri Radovljici pa do Besnice nad Kranjem, je vdiral sorazmerno kasnejša in redkejša kolonizacija.

Izven glavnega strnjene slovenskega naselitvenega ozemlja na visokem Gorenjskem sta otoka starejše slovenske naseljenosti Bohinj in Dovje v dolini Save.

Na mnogih krajih znotraj tega ozemlja moremo slediti arheološkim najdbam, ki starejšo slovensko naselitev potrjujejo in dokazujejo.

Najdišča: Bled (Pristava, na Sedlu, Brdo, Otok na Blejskem jezeru, Želeče, Mlino).

Spodnje Gornje, Zasip, Žirovnica, Smokuč.

Bohinj: Srednja vas, Studor, Dunaj pri Jereki.¹

Naselitev blejsko-radovljiške in bohinjske pokrajine po Slovencih se prostorninsko tesno veže na naselitev tega ozemlja že v dobi pred Slovenci. Ob svojem prihodu so Slovenci brez dvoma naleteli še na staroselce. Nanje, morali so biti sorazmerno številni, kažejo ne le arheološke najdbe, marveč tudi mnoga imena naselij, voda in gora, ki se iz slovenskega jezika razložiti ne dajo.

Glavna pot, ki je prometno — ne naselitveno in politično — vezala gorenjski naselitveni prostor s severom, je šla prek Ljubelja. Tod je vodila pot že v starem veku. Napisi iz rimske dobe govorijo za njen obstoj; njen potek v tem času je baje še zaznaven.² Mogoče se je že v starem veku od glavnega ljubeljskega pota ocepila tik pod Tržičem stranska pot v smeri proti Begunjam in Bledu.³

Tudi v ranem srednjem veku je šel potu prek Ljubelja velik pomen, vendar ni bil odločilen za smeri in stike prvotne slovenske kolonizacije. Nič ne kaže, da bi bila prek Ljubelja obstojala neka povezava med slovenskim naselitvenim območjem, ki je zajelo Gorenjsko in tistim, ki je obseglo Koroško. Pač pa je šel Ljubelju velik pomen kot prehodu za prodiranje in politično osvajanje teh, ki so prihajali od severa na gorenjska tla. V ljubeljskem potu moramo gledati glavno dohodno smer za vse tiste, ki so urejali v gorenjskem območju, po priključitvi zgornjega Posavja v okvir srednjeveškega imperija, zemljiško posest in gospodstva, dovajali semkaj svoje ljudi, organizirali tukaj svetno in cerkveno upravo, uvajali nove načine družbenega in gospodarskega značaja. Ljubelj je bil glavna pot s severa na jug, postavim za ljudi škofov iz Freisinga in Brixna in raznih kranjskih krajišnikov, za člane in ljudi rodu starobavarske Heme, za razne fevdalne gospode, ki so se že pred Gorenjskim naselili na Koroškem, na primer za Spanheime, pa za razne koroške cerkve, ki so pridobivale posest na Kranjskem, na primer Krko in pozneje Vetrinj.

Razumljivo je, da so si ti gostje s severa skušali že zgodaj zagotoviti posest prav ob poteh, ki na kranjski strani peljejo na Ljubelj oziroma se od njega spuščajo navzdol. Pod današnjim Tržičem se je ljubeljska

¹ Glavna literatura. Za Bled: W. Šmid, *Altslovenische Gräber Krains, Carniola I*, 1908, 17 d.; J. Kastelic, *Slovenska nekropola na Bledu*, Slov. akad. znanosti in umetnosti, razred za zgod. in družbene vede, Dela 2 (1950); A. Valič, v *Varstvu spomenikov* 8, 1962, 79—82 in *Staroslovensko grobišče na Blejskem gradu* (izkopavanja 1960), *Situla* 7, 1964; V. Šribar, *Arheološka raziskavanja na blejskem Otoku*, v *Varstvu spomenikov* 10, 1966, 154—159; R. Ložar v *Glasniku Muzejskega društva*, 10, 1929, 58—60 (Mlino). — J. Kastelic, v *Varstvu spomenikov* 2, 1949, 87 (Spodnje Gorje); P. Petru, v *Varstvu spomenikov* 7, 1960, 309 (Žirovnica); A. Valič, v *Varstvu spomenikov* 8 (1962), 257, 258 in v *Arheološkem vestniku* 13/14, 1962/1963, 565—569 (Smokuč). — Bohinj. W. Šmid, kot zgoraj (Srednja vas); S. Gabrovec, v *Arheološkem vestniku* 6, 1955, 137 (Dunaj pri Jereki), v *Varstvu spomenikov* 7, 1960, 321 (Srednja vas).

² W. Šmid, *Der Loibelpass, Carniola* 2, 1909, 156 d. — B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 1, 94.

³ B. Saria, *Antike Inschriften*, 4.

pot razcepila, ena gre niz Bistrico, druga pod pobočjem Dobrče v smeri proti Begunjam in Bledu. Ta pot je bila zlasti važna za briksensko škofijo, ko si je kmalu po letu 1000 uredila v blejsko-radovljiški pokrajini bogato zemljiško posest in gospostvo. Iz sorazmerno bogatega ohranjenega briksenskega listinskega gradiva prav za 11. stoletje je razvidno, da so morali biti prav ti kraji ob dohodnih in odhodnih poteh na ali z Ljubelja v tistih časih že gosto naseljeni. Briksenski škof je ondod v starejši dobi glavni zemljiški gospod. Eden najstarejših gradov v tem okolišu, Gutenberg nad Bistrico pri Tržiču je bil spočetka briksenski; kasneje so ga Briksnu osporavali.⁴ Sorazmerno zgodaj (v drugi polovici 11. stoletja), se v tem okolišu omenjajo vasi (Leše, Visoče, Vadiče, Bistrica, Kovor).⁵ Pridobivanje za zamenjavanjem in zaokroževanjem posesti po Briksnu kaže, kako velik pomen je tirolska škofija dajala temu okolišu, prek katerega je z Ljubelja vodila glavna pot v središče njene gorenjske posesti okoli Bleda.

Niz tržiško Bistrico je šla glavna pot v osrčje Kranjske, zlasti v glavni kraj stare Kranjske, v Kranj. Pot spremlja zgodaj in intenzivno obljuden pas, ki mu zlasti na spodnjem koncu dajejo varnost utrjeni gradovi in gradišča: pri Dupljah, blizu izliva Bistrice v Savo, med vasi Strahinj in Žeje in nad Pivko blizu Naklega.⁶

Oporo za določevanje starejšega slovenskega naselitvenega ozemlja na visokem Gorenjskem nam dajejo podatki o kosezih ali edlingih, kakor jih navadno imenujejo viri napisani v nemškem jeziku. Kraji in okoliši, v katerih se kosezi ali edlingi omenjajo in kraji, ki imajo po njih ime, so brez dvoma starejša slovenska naselitvena območja, kajti kosezi so staroslovenski družbeni sloj, ki sega po svojem izvoru in obstoju nazaj v prva stoletja prebivanja Slovencev v novi domovini.

Na visokem Gorenjskem, vključno z Bohinjem, se omenjajo kosezi in njihova imetja koseščine (edling, edlingtum, edlinggut, edeltum, ljudje s pridevkom dinstman) v krajih:

Okoli Bleda: Zgornje Gorje, Poljšica, Višelnica, Podhom, Dobrava, Žirovnica.

Okoli Kamne gorice: Brda, Lipnica, Dobrava, Češnjica.

Okoli Kovorja in v dolini tržiške Bistrice: Kovor, Hudo, Popovo, Brezje, Križe, Žiganja vas.

V Bohinju: Srednja vas, Češnjica, Studor, Nomenj.⁷

⁴ Moja izvajanja v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, 10, 1929, 38.

⁵ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev 3, 106, 143, 158.

⁶ I. Vrhovnik — A. Koblar, Zgodovina Nákelske fare, 19. — J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 12, 19, 21 (zemljevid), 432 op. 27.

⁷ Literatura z dokumentacijo: J. Žontar, K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča, Slovenski pravnik 54 (1940), 286—288. — B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev (1952), 330 d.; Hrvati u Karantaciji, Historijski zbornik 11/12 (1958/1959), 216, z zemljevidom; Zgodovina slovenskega naroda 1 (1964), 356—360. Lj. Hauptmann, Razvoj družabnih razmer v radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja, Zgodovinski časopis 6/7, 1952/53, 270 d.; Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 10, 1954, 111, op. 20. — J. Mal, Ist das Edlingerproblem wirklich unlösbar? Südost-Forschungen 22, 1963, 160. — M. Kos, Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku, Zgodovinski časopis 19/20, 1965—1966, 141—143. — Fr. Gornik, Bled v

Pa ne le kosezi, po kosezih imenovana imetja in ljudje s priimkom dinstman, tudi tisti, ki se v bogatem listinskem gradivu briksenske škofijske cerkve za Bled in okolico ter Bohinj v drugi polovici 11. stoletja imenujejo plemeniti, svobodni in podobno (nobilis, nobilitatem oziroma libertatem sortitus, libertate potitus, libertus, ingenuus) so po svojem izvoru in stanu kosezi. To je pokazal in dokazal Lj. Hauptmann.⁷

V drugi polovici 11. stoletja se omenjajo plemeniti in svobodni v krajih:

Bled z okolico: Bled (164, 166, 236, 239, 240, 241, 341, 269), Želeče (311), Mlino (368), Grimšče (168), Zasip (312, 316, 372), Sebenje (306), Mužje (166), Poljane (306, 378), Koritno (237, 314), Peče (302).

Na vzhodno stran od Bleda je v zvezi s temi svobodnimi in plemenitimi navesti kraja Begunje (164) in Zgoša (307, 368, 377).

Bohinj (234, 372).⁸

Kraji, v katerih se v drugi polovici 11. stoletja omenjajo okoli Bleda in v Bohinju svobodni in plemeniti, sovpadajo v mnogih primerih s kraji in okoliši, v katerih se navajajo kosezi in koseščine. Poleg tega smo pa mnoge teh krajev spoznali za take, v katerih so našli arheologi najdbe iz staroslovenskih časov: Bled, Gorje pri Bledu, Žirovnica, Srednja vas v Bohinju. Kosezi pod Tržičem pa so naseljeni v območju pomembnega pota z Ljubelja, ki se pod današnjim Tržičem cepi proti Kranju in proti Bledu.

Vse navedeno, arheološke najdbe iz staroslovenske dobe, kosezi in koseščine, svobodni in plemeniti Slovenci v drugi polovici 11. stoletja, kaže, da je bil blejsko-radovljiški okoliš z Bohinjem in dolino tržiške Bistrice sorazmerno staro in gosto naseljeno slovensko naseljitveno območje na Gorenjskem.

V ta od Slovencev že od starine naseljeni svet, ki je brez dvoma prevzel in pretopil dokaj številen predslovenski živelj, pa začenja potem, ko so na podlagi velikih darovnic krone in tudi na drugačne načine postali ondod razni fevdalni rodovi veliki posestniki zemlje — ki jim pa ta zemlja pod Karavankami, Mežakljo, Pokljuko in Jelovico ni bila prvotna domovina — prodirati in širiti svoj vpliv tudi tuji živelj. Vprašanje je, kako in v kakšnem obsegu je do tega prišlo.

Škofija, ki je imela svoj sedež v Briksnu na današnjih južnotirolskih tleh, si je z vrsto vladarskih darovnic iz let 1004, 1011, 1040 in 1073 in s postopnim večanjem ustvarila obsežno zemljiško gospodstvo, ki je imelo svoje jedro okoli Bleda in med obema Savama, segalo na zahodno stran še v Bohinj, na vzhodno stran pa v manj sklenjenem obsegu na

fevdalni dobi, 1967, na nekaterih mestih. Velik del v radovljiškem urbarju iz leta 1498 v Bohinju omenjenih kosezov se po imenih in priimkih ter po hišnih imenih dá lepo porazdeliti na kmetijska posestva v Studorju in Srednji vasi; to je dokazal F. Ceklin.

⁸ Briksensko listinsko gradivo: Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen (Acta Tirolensia 1), objavil. O. Redlich (1886). — Regesti v tretji knjigi Fr. Kosa Gradiva za zgodovino Slovencev (1911).

Obe v opombi 7 navedeni razpravi Lj. Hauptmanna.

Številke v oklepajih pomenijo število zadevnega regesta v Gradivu za zgodovino Slovencev, tretja knjiga.

Wapstolnitz edling

Valentin fortste Dint von ainem
Edlingumb ----- l f

Fobot Der Edlinger soll sein Als man sagt
Wann ein Linnudffriest Dintz das Linnud
Krain zeucht so sollen si helffenn sein gut
vorn Krainberg vork garm Nagel fueren
oder wann Krayffvork zeucht so sollen
si aber vorn Nagel bis am ein Krainberg
helffenn wie vor

Edlinger am oberu hand

Clement Josiz Dint von ainem Edlingumb
----- elv f

Lennhardt fortste Dint von ainem Edlingumb
----- elv f

Fobot Ist jeder schuldig i tag zw porem
i tag zw dettem i tag zu steneidenn Sy sagn
Auch das si sein schuldig i tag zw maceen oder
ain tag zw rechenenn vund hew zw fueren
Im moss oder im mannger da wider sagt
Der Amptmanu fuerste vund Amuder sy
sein schuldig ain tag zw maceen vund
i tag zw rechenenn

sein sic sic

Stran iz radovljiškega urbarja iz leta 1498 (v Arhivu Slovenije v Ljubljani),
na kateri se omenjajo kosezi v Višelnici in Dobravi

Seite aus dem Urbar von Radovljica (1498), auf der die Edlinge in Višelnica
und Dobrava erwähnt sind (Archiv Slovenije in Ljubljana)

levo stran Save in še prek tržiške Bistrice.⁹ To svojo posest je briksenska cerkev na razne načine širila, množila in zaokroževala. V teku časa jo je pa tudi nekaj izgubila. Za 11. stoletje so glavni vir posestnih sprememb v območju briksenske posesti na Gorenjskem briksenske tako imenovane tradicijske listine, to so listine, ki govore o predaji ali tradiciji posesti na tak ali drugačen način (darovanje, kupovanje, zamenjava) v korist ali v zvezi z briksensko cerkvijo. Po številu jih je ohranjenih 46. Odpirajo nam vpogled v naselitveno in družbeno zgodovino briksenske posesti na visokem Gorenjskem v 11. stoletju, torej še v času, do katerega računa arheolog zgodnjerednjeveške najdbe.

Zgodovinarja kolonizacije priteguje vprašanje, ali ni prehod velikega dela Gorenjske na zemljiške gospode, ki so bili doma izven Gorenjske — glede na ohranjenost gradiva v konkretnem primeru Briksna — vplival na naselitveno in etnično podobo tega dela naše zemlje.

Z osebami, omenjenimi v briksenskih listinah, se je ukvarjal Lj. Hauptmann, neodvisno od njega pa pisec te razprave.¹⁰ Prišla sva do nekaterih enakih izsledkov. So pa Lj. Hauptmanna zanimale predvsem družbene spremembe, ki so v zvezi z osebami, omenjenimi v briksenskih tradicijskih listinah, dočim je mene zanimal bolj izvor teh oseb. To je, ob predelavi na stotine imen oseb sem skušal dognati, odkod so bili ti ljudje, ali so bili domačini ali prišleki od drugod, ali so se prišleki od drugod na briksensko-gorenjskih tleh za stalno naselili ali ne.

Na ozemlju, ki je na visokem Gorenjskem pripadalo Briksnu, nam je razlikovati med domačim in nedomačim prebivalstvom. Domači so vsi tisti plemiči in svobodni, omenjeni v briksenskih tradicijskih listinah iz 11. stoletja, v katerih smo spoznali sloj staroslovenskih kosezov. Imena teh ljudi so po večini domača, slovenska, na primer Nepokor, Prisnoslav, Dobrogoj, Trebina, Bomislav, Godislav, Radegoj, Domoslav, Večegoj, Bodigoj, Dobrisko in še druga. So pa nekatera tudi krščanskega in germanskega izvora, na primer Georgius, Paulus, Winrih, Tunzo, Hademar, Adalfrit (toda ta ima dva sinova, eden je bil Ivan, drugi pa Preslav, kar kaže, da je bil tudi oče domačin). Se pa pri nekaterih imenih krščanskega in germanskega izvora na podlagi razporeditve v vrsti in skupinah prič v listinah, pa tudi zategadelj, ker se dotični v listinah iz predelov izven Gorenjske v listinah nikdar ne omenjajo, more reči, da so bili nosilci takih in teh imen domačini. Ti se drže doma na Gorenjskem, so sicer v spremstvu briksenskega škofa in se navajajo v njegovih listinah kot priče, toda le če se je škof mudil na Gorenjskem, se omenjajo skupaj in ob imenih prič in tradentov domačinov; pravni akti pa, pri katerih so udeleženi, se tičejo zgolj Gorenjske.¹¹

⁹ Gradivo za zgodovino Slovencev 3, 17, 28, 106, 107, 274.

¹⁰ Obe v opombi 7 navedeni razpravi Lj. Hauptmanna: Razvoj družabnih razmer..., 272; Staroslovenska družba..., 110—115, pa njegove Mariborske studije v Radu Jugoslavenske akademije, knjiga 260, 1938, 93 d.

¹¹ Kratice: Acta Tirolensia 1, AT; F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev 3. Gr. 3. — Gr. 3, 214, 316, 377 (Ivan); 236, 237 (Adalfrit, Preslav); 214 (Wekewoi); 372 (Večegoj); 305—308 (Albger). Gr. 3, 164, 165, 168, 169 (Nepokor); 164, 165, 168 (Winrih).

Drugače je z nedomačini. Razpoznati jih je predvsem po tem, da se mimo listin izdanih na Gorenjskem in za Gorenjsko, navajajo kot pričr ali tradenti tudi v briksenskih listinah, izdanih na Tirolskem in Koroškem, v tirolskih in koroških zadevah; da na mnogotere njih naletimo na Gorenjskem, v družbi in kot spremljevalce briksenskega škofa, če se je podal ali mudil na Gorenjskem, da pa s škofom deželo zopet zapuščajo, da se v vrsti pričr pogostokrat omenjajo v skupinah takih, za katere vemo, da so bili nedomačini. Nekateri teh nedomačinov so pa vendar pridobili oziroma imeli posest na Gorenjskem, bodisi od briksenske cerkve, bodisi od domačinov. Za nekatere se more dognati odkod so bili doma.

Neki Ozi, ki je na Gorenjskem zamenjaval in predajal posest, podložne osebe in drugo, je pač isti kot oseba tega imena, ki nanjo naletimo v raznih zadevah in kot pričr v Pustertalu na Tirolskem.¹²

Brata Friderik in Henrik, ki imata posest na Gorenjskem, sta bila plemenitega rodu, ki se imenuje po Rodenecku blizu Mühlbacha severno od Briksna.¹³ Ta rod je imel v 11. stoletju v svoji lasti obsežno posest na Tirolskem, Koroškem, Furlanskem in Goriškem, ki je okoli leta 1100 prešla deloma na koroške Spanheime, deloma na grofe Goriške. Henri-kovi ženi je bilo ime Wezala.¹⁴

Za neko plemenito Elizabeto, ki je z listino izdano v Premersdorfu pri Sachsenburgu na Koroškem briksenski škofiji prepustila vinograd na Bledu, vemo, da je imela dedno posest v kraju Leins pri Sterzingu na Tirolskem.¹⁵ Tujka je bila tudi neka vdova Niučot po imenu, ki je po svojem sinu Anthochu podelila Briksnu z listino izdano v Rasenu na Vzhodnem Tirolskem neki travnik na Dovjem.¹⁶

Briksenski vazal, Orendil po imenu, ki je zamenjaval posest na Gorenjskem,¹⁷ je večkrat za pričr, bodisi na Tirolskem in Koroškem, bodisi v Kranju in okoli Bleda.¹⁸

Plemeniti Pertholt, ki je prepustil Briksnu neko posest v Bohinju,¹⁹ je verjetno isti kot plemeniti tega imena, ki je ob istem času imel, pridobival, oddajal oziroma posredoval v zadevah posesti na Tirolskem in Koroškem, za pričr pa je bil v Briksnu, Kranju in Tolminu.²⁰ V Bohinju od dveh domačinov Blagosoda in Preslava pridobljena posest mu je kot tujcu bila pač neprikladna, zato jo je prepustil Briksnu.²¹

¹² Gorenjsko: Gr. 3, 158 (AT 120), 159 (AT 126), 161 (AT 128), 214 (AT 175). — Tirolsko: AT 115, 191, 229.

¹³ Gr. 3, 167 (AT 140), 244 (AT 228), 258 (AT 236), 259 (AT 237), 299 (AT 282), 300 (AT 285).

¹⁴ Lj. Hauptmann, Mariborske studije, Rad Jugoslav. akademije 260, 1938, 101—105.

¹⁵ Gr. 3, 210; AT 168, 371.

¹⁶ Gr. 3, 371 (AT 357).

¹⁷ Gr. 3, 169, 235; AT 146, 217.

¹⁸ Gr. 3, 158; AT 107, 120, 131. — Gr. 3, 164 (AT 137), 168 (AT 145), 214 (AT 175), 235 (AT 217), 236 (AT 218), 237 (AT 219), 239 (AT 221), 240 (AT 222), 241 (AT 223), 300 (AT 285).

¹⁹ Gr. 3, 234 (AT 211).

²⁰ AT 121, 123, 125, 132, 134, 148, 211, 213, 304, 327, 349, 355, 371, 374. — Gr. 3, 164 (AT 137), 165 (AT 138), 166 (AT 139), 227 (AT 183).

²¹ Gr. 3, 234 (AT 211).

Plemeniti Karling predaja posest in je večkrat za pričo na Gorenjskem.²² Ob istem času pa predaja posest in je za pričo tudi na Koroškem.²³ V tej deželi in na Gorenjskem se omenja in spremlja pogostokrat briksenskega škofa kot njegov odvetnik.²⁴ Karlingovemu sinu je bilo ime Grifo.²⁵ Tudi ta predaja posest na Gorenjskem,²⁶ spremlja — večkrat v družbi svojega očeta Karlinga, pa brata Eppa in zeta Kacilija — svojega fevdnega gospoda-škofa po Gorenjskem in Koroškem in je večkrat naveden kot priča v njegovih listinah.²⁷ Grifov rod je imel posest na zgornjem Koroškem in vzhodnem Tirolskem.²⁸

Neki Mazili prepušča Briksnu vinograd na Bledu, toda kaže se, da ni bil domačin, kajti v listinah ga najdemo v vrstah prič med tistimi, za katere vemo, da niso bile domačega rodu.²⁹

Zaključek o nedomačinah v pravnih poslih in o njihovem pričevanju v listinah briksenske cerkve na Gorenjskem in za njeno gorenjsko posest bi bil ta, da so ti nedomačini na Gorenjsko prihajali v družbi svojega fevdnega gospoda briksenskega škofa, da so bili za pričo ali posredovalca v njegovih pravnih zadevah in aktih, da pa so s škofom zopet odhajali in se — kot vse kaže — niso na Gorenjskem za stalno naselili. Razen nekateri posamezniki oziroma ti ali drugi tem podrejeni, kar pa občo etnično podobo starejše naselitve na briksenskem Gorenjskem ni spremenilo in ni moglo spremeniti.

Med take prišleke-naseljence od zunaj je šteti Mantvina in Albgera, dva mala fevdnika iz kroga briksenske cerkve.³⁰ V razdobju 1070 — ok. 1080 ju je podaril briksenski cerkvi plemeniti Henrik.³¹ Bila sta njegova ministeriala. Vse pa kaže, da je za tega Henrika, ki je bil tudi ministerial briksenske cerkve, iskati domovino na zgornjem Koroškem ali vzhodnem Tirolskem, ondod pa tudi domovino Henrikovih in nato briksenskih ministerialov Mantvina in Albgera. V zadnji četrtini 11. stoletja se imenujeta kot priči v briksenskih listinah, ki so bile izdane na Gorenjskem in v gorenjskih zadevah; enkrat pa se pojavlja Mantvin, član škofove družine, kot tradent kmetije, ki mu jo je prepustil svobodni Preslav.³²

Mantvin in Albger sta primer, kako so se od zunaj prišedši na Gorenjskem ustalili in kako je eden njiju pridobil od slovenskega koseza

²² Gr. 3, 237 (AT 219), 234 (AT 211), 238 (AT 220), 261 (AT 244).

²³ Gr. 3, 156 (AT 109), 160 (AT 127), 177 (AT 164), 178 (AT 165). — AT 255, 286.

²⁴ Na Gorenjskem: Gr. 3, 159 (AT 126), 164 (AT 137), 166 (AT 139), 167 (AT 140), 168 (AT 145), 169 (AT 146), 236 (AT 218).

²⁵ Gr. 3, 156 (AT 109).

²⁶ Gr. 3, 309 (AT 311), 311 (AT 321 b).

²⁷ Gorenjske listine: Gr. 3, 158 (AT 120), 214 (AT 175), 300 (AT 285), 307 (AT 307), 310 (AT 320), 311 (AT 321 a), 314 (AT 324), 370 (AT 353).

²⁸ Gr. 3, 156 (AT 109); AT 206, 293.

²⁹ Gr. 3, 214 (AT 175), 236 (AT 218), 237 (AT 219), 241 (AT 223), 311 (AT 321), 306 (AT 306), 307 (AT 307).

³⁰ Lj. Hauptmann, Mariborske studije, Rad Jugoslov. akademije 260, 1938, 96; Razvoj družabnih razmer ..., Zgodovinski časopis 1952/3, 274.

³¹ Gr. 3, 260 (AT 240 b).

³² Gr. 3, 300 (AT 285), 305—314 (AT 305—308, 311, 320—324), 370 (AT 353), 372 (AT 359), 377 (AT 379).

Preslava kmetijo.³³ Takih primerov je bilo brez dvoma še več. Zlasti če pomislimo, da je družbeno in gospodarsko propadanje slovenskih kosezov moglo pripomoči, da je mnoge njih mogel izriniti prišlek od zunaj.³⁴

Nekateri nadaljnji primeri takih prišlekov pridobitnikov zemlje na briksenskem Gorenjskem. — Že smo omenili Perhtolta, ki smo ga spoznali kot nedomačina, ki pa je pridobil v Bohinju zemljo od dveh domačinov Blagosoda in Preslava.³⁵ — Nedomačin Charilinc je prejel od Gundrama, ki ga imam za domačina, zemljo v Koritnem pri Bledu.³⁶ — Mazili, o katerem upravičeno sodim, da je bil nedomačin, je pridobil pri Bledu vinograd od nekega Godeslava.³⁷ — Friderik, ki smo ga spoznali za nedomačina, ima na Blejskem ministeriala z imenom Hadolt.³⁸

Našo razpravo moremo povzeti z naslednjimi glavnimi ugotovitvami:

1. Sorazmerno gosta srednjeveška naseljenost visoke Gorenjske, v prostoru od Jesenic in Tržiča do Kranja; pod Karavankami, Pokljuko in Jelovico. Starejši naselitveni oazi izven sorazmerno strnjene naselitvene ozemlja sta Bohinj in Dovje.

2. Potu prek Ljubelja gre velik pomen, toda ne v zvezi naselitvenih tokov Slovencev, marveč kot dohodnemu potu srednjeveških fevdalcev in njihovih ljudi od severa. Rana in gosta je srednjeveška naseljenost doline Tržiške Bistrice od Tržiča navzdol.

3. Priča zgodnje slovenske naseljenosti so kraji s staroslovenskimi arheološkimi najdbami do vključno 11. stoletja (naštete na strani 8).

4. Deloma prav v teh krajih (Bled, Gorje, Žirovnica, Srednja vas v Bohinju) se omenjajo kosezi (edlingi). Kosezi so po večini tudi plemeniti in svobodni, omenjeni v briksenskih tradicijskih listinah iz druge polovice 11. stoletja. Nekdanji kosezi so tudi dinstmani 15.—17. stoletja, omenjeni v krajih kjer se imenujejo kosezi.

5. Analiza imen tradentov in prič v 46 briksenskih tradicijskih listinah, ki se nanašajo na visoko Gorenjsko, je pokazala etnično podobo tega ozemlja v 11. stoletju. Po veliki večini so prebivalci Slovenci, predvsem ljudje s slovenskimi imeni in pa številni plemeniti in svobodni — kosezi. Za nekatere, po številu sorazmerno redke prišleke od zunaj, ki so tod pridobili imetje in posest, se more dokazati, da so bili po izvoru s Koroškega in Tirolskega. Po večini so v listinah navedene priče na Gorenjsko prihajale pa zopet iz dežele odhajale.

³³ Gr. 3, 377 (AT 379).

³⁴ O propadanju gorenjskih kosezov L. Hauptmann, Staroslovenska družba, 114.

³⁵ Gr. 3, 234 (AT 211).

³⁶ Gr. 3, 237 (AT 219).

³⁷ Gr. 3, 241 (AT 223).

³⁸ Gr. 3, 167 (AT 140).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Besiedlung Oberkrains im frühen Mittelalter Ergebnisse

1. Eine verhältnismässig dichte frühmittelalterliche Besiedlung füllt in Oberkrain den Raum von Jesenice und Tržič abwärts bis gegen Kranj aus. Ältere Siedlungs-oasen ausserhalb dieses verhältnismässig kompakten oberkrainischen Siedlungsgebietes sind Bohinj und Dovje.

2. Eine grosse Bedeutung hat der Weg über den Ljubelj-Pass, nicht jedoch als Siedlungsverbindung zwischen Oberkrain und Kärnten, sondern als Zugangsweg der von Norden nach Krain kommenden feudalen Herren. Der Zeit nach früh und dicht ist die Besiedlung des Tales der Tržiška Bistrica von Tržič abwärts in der Richtung gegen Kranj.

3. Zeugen einer frühzeitigen slowenischen Besiedlung sind Ortschaften mit frühmittelalterlichen (bis einschliesslich des 11. Jahrhunderts) archäologischen Funden (Verzeichnis S. 8).

4. Teilweise ebendort werden Edlinge erwähnt. Eidlinge sind der Mehrzahl nach auch die in den Brixner Traditionsurkunden aus der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts erwähnten Edlen und Freien. Nachkommen solcher Edlinge, vielfach ebendort erwähnt wie diese, sind die Dienstleute des 15.—17. Jahrhunderts.

5. Die Analyse der Namen von Tradenten und Zeugen in 46 Brixner Traditionsurkunden, die sich auf Oberkrain beziehen, ergab das ethnische Bild dieses Gebietes im 11. Jahrhundert. Der grossen Mehrheit nach sind die Bewohner Slowenen, namentlich solche mit slowenischen Namen, weiters Edlinge und die Edlen und Freien in den Brixner Urkunden. Für einige — der Zahl nach sind es nicht viele — die in Oberkrain liegendes Gut erwarben, liess sich nachweisen, dass sie aus Kärnten oder Tirol stammten. Die Mehrzahl der in den Oberkrainer-Brixner Traditionsurkunden den Namen nach erwähnten Zeugen kam mit ihren Herren nach Oberkrain und verliess wieder mit diesen das Land.